УДК 342.11(5)

Петрецька Н. І.,
викладач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті розкриваються проблемні аспекти дієвості механізму охорони та захисту конституційного права на вищу освіту людини і громадянина. Здійснюється розмежування категорій правової охорони та правового захисту. Аналізується зміст дієвості механізму захисту права і свобод студентів у вищих навчальних закладах. Пропонуються деякі шляхи вирішення проблемних питань пов'язаних із відрахуванням студентів.

Ключові слова: захист прав та інтересів, студент; вищий навчальний заклад, вища освіта, відрахування студентів.

Постановка проблеми. Право на вищу освіту є гарантоване як на національному так і на міжнародному рівні. Міжнародне співробітництво та формування єдиного європейського простору вищої освіти ґрунтується на забезпеченні широкого доступу до якісної вищої освіти, що посилює орієнтацію суспільства на отримання нових знань, підвищення кваліфікації та врешті задоволення власних інтересів людини і громадянина. Проблеми захисту законних прав та інтересів студентів вищих навчальних закладів пов'язані із забезпеченням конституційного права на вищу освіту та його фактичною реалізацією.

Виклад основного матеріалу. Питання стосовно наявності та ефективності функціонування механізму охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина, у будь-якій сфері життєдіяльності людини, стає дедалі все більш актуальним. Цими питаннями на теоретичному рівні займаються як видатні зарубіжні так і вітчизняні дослідники. Д. Бахрах, М. Витрук, С. Алексеєв, З. Ромовська, О. Скакун, В. Заєць, Ф. Погорілко, А. Колодій, А. Олійник та ін.. Окремі аспекти механізму захисту права на вищу освіту досліджували такі науковці, як Є. Волохова, С. Барабанова, В. Боняк, О. Мельничук та ін..

Права і свободи людини і громадянина є однією із найважливіших суспільних цінностей, головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин. Ефективність їх виконання, використання та дотримання визначається, врешті їх реальність залежать від рівня їх захищеності, гарантованості[1].

У статті 1 Закону України «Про вищу освіту» визначено, що освітня діяльність – діяльність, пов'язана з наданням послуг для здобуття вищої освіти, з видачею відповідного документа[2]. Тобто відносини у сфері вищої освіти – це відносини з надання освітніх послуг. Вони специфічні, для можливості користування ними необхідно володіти цілим рядом позитивних характеристик. Підготовка до вступу, здавання іспитів, та у разі неуспішності можливість відрахування. Цю сферу надання послуг не можна порівняти з жодною іншою. Користування правом на вищу освіту залежить від інтересу особи у її здобутті, а держава та суспільство зобов'язуються забезпечити реалізацію, охорону та захист даного права.

Охорона та захист прав людини і громадянина завжди сприймається як обов'язок держави щодо їх забезпечення. Відомо, що в структурі суб'єктивного права виділяють охоронювану законом можливість певної поведінки, право вимагати від зобов'язаної сторони здійснення певних дій, а також можливість застосувати ті чи інші способи захисту і підтримки, співпраці державного апарату або навіть суспільства[3 с.134-135с].

З. Ромовська звертає увагу на взаємозумовленість категорій правового захисту та правової охорони, але не визнає їх тотожності. Правова охорона на її думку, включає систему різних юридичних заходів з метою вберегти право від можливого порушення. Отже, можливість захисту суб'єктивного права і конкретне здійснення захисту є одним із засобів правової охорони. Суть правового захисту полягає в тому, що він є реалізацією обраного правозастосовним органом заходу державного примусу. Своїм конкретним застосуванням примусові заходи припиняють порушення суб'єктивного права, забезпечують необхідні умови для його здійснення, поновлюють порушене право або тим чи іншим способом усувають наслідки його порушення[4].

Є. Волохова зазначає, що однією з умов забезпечення конституційного права на освіту є такий стан державної влади, коли вона в силу ряду обставин свого існування здатна попередити основну масу правопорушень»[5].

За словами В. Боняк, «основна спрямованість механізму захисту – це відновлення порушеного права та притягнення винних до юридичної відповідальності. Примусові заходи як спосіб захисту прав у освітянській сфері направлені на примушення правопорушника усунути наслідки правопорушення, відновити порушене суб'єктивне право особи. А про охорону права на освіту дослідниця пише, що це – діяльність щодо усунення потенційної загрози посягання на регулятивні правовідносини, через які людиною і громадянином реалізується конституційне право на освіту»[6, с.111, 103].

Таким чином, можемо сказати, що механізм охорони служить підґрунтям для захисту права на вищу освіту, прав та свобод, якими особа наділена в процесі здобуття вищої освіти як у ВНЗ так і за їх межами.

О. Мельничук, досліджуючи суб'єктивне право на освіту, характеризує правові засоби та способи захисту права на освіту. Правовими засобами захисту права на освіту, дослідниця називає юридичні явища, використання яких задовольняє потреби людини у захисті її права на освіту. Дослідниця вважає доречним здійснити їх класифікацію. Вона виділяє їх за характером на: а) матеріальні; б)

процесуальні. За формою захисту: а) засоби юрисдикційної форми захисту (наприклад, рішення суду щодо поновлення особи у складі студентів);

в) засоби неюрисдикційної форми захисту, тобто самозахисту (наприклад, відмова студента відвідувати науковий гурток, заняття на якому не задовольняють його потреби в знаннях, уміннях, навичках)[7].

Посилаючись на дослідження Т. Пащука,[8] О. Мельничук впорядковує засоби захисту права людини на освіту ще за такими критеріями, як: а) сфера діяльності (засоби захисту самостійної правозахисної діяльності; засоби захисту державно-юридичної правозахисної діяльності; засоби захисту громадської правозахисної діяльності); б) онтологічний статус (засоби матеріального світу та засоби сфери правосвідомості), в) галузь права (засоби захисту у сфері цивільного, сімейного, кримінального права тощо), г) суб'єкти використання (засоби людини та засоби держави), д)кількість використання (одноразові та багаторазові)[7].

Способами захисту права на освіту є сукупність дій, встановлених законом або договором, застосування яких забезпечує припинення порушення права на

освіту, його попередження у разі існування реальної загрози вчинення, відновлення та відшкодування завданої шкоди[7].

У більшості європейських країн суворо регламентовані відносини у сфері вищої освіти. Держава з метою захисту прав та інтересів суб'єктів навчання конкретизує права і обов'язки викладаючи їх зміст у Законі, а також в договорі, що у свою чергу є способом захисту права на вищу освіту.

Відповідно до Конституції України (ст.6), державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; їх органи здійснюють заходи із захисту прав людини в межах і відповідно до повноважень, встановлених Конституцією, законами України та іншими нормативно-правовими актами[8]. Беззаперечно всі органи влади будь-якої із трьох гілок, покликані забезпечувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина у будь-якій сфері суспільних відносин. В тому числі забезпечити реалізацію конституційного права на вищу освіту.

Одним із основних ***засобів захисту прав і свобод студентів***, та інших суб'єктів освітньої діяльності, являється ефективне ***функціонування системи охорони прав.***

Під механізмом охорони права громадян на вищу освіту ми розуміємо профілактику правопорушень у цій сфері відносин та захисту й відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина у разі їх порушення.

Вважаємо, що така охорона починається з моменту виявлення та фіксування правопорушень у сфері вищої освіти. Вирішенню цьому завданню сприяють як органи студентського самоврядування, студентські профспілки, адміністрація ВНЗ так і загальна система правоохоронних органів. Крім того відомчі органи, система контролю якості вищої освіти – ліцензування, атестація. Діяльність таких органів повинна контролювати відносини у сфері вищої освіти з метою попередження порушення академічних прав студентів, що необхідні для реалізації конституційного права на вищу освіту.

Підтримуємо думку С. Барабанової, що характер можливих правопорушень студента безпосередньо пов'язаний із його спеціальним правовим статусом, який охоплює не тільки навчальний процес. Не випадково студента можна відрахувати і за правопорушення, вчинені за межами навчального закладу, в тому числі не пов'язані з навчальним процесом. Хоча це і викликає обурення деяких фахівців в галузі освітнього права, однак більшість вузів відраховує студентів, які вчинили кримінальні правопорушення, серйозні адміністративні правопорушення, з посиланням на свої статути. Щось на подобі з недавнього минулого: «за дії, не сумісні з високим званням студента »...[9, с. 317].

Право на вищу освіту гарантується Конституцією України. Тому вважаємо неправомірними дії ВНЗ, спрямовані на відрахування студента за діяння вчинені за його межами. Навіть притягнення до кримінальної відповідальності не дає підстав позбавляти людину такого права. Вищі навчальні заклади боячись за свою репутацію часто поспішають з прийняттям рішення, тим самим порушують процес відрахування. Приймають рішення без пояснень, недотримуються встановлених строків, не попереджають про таке рішення студентські профспілки. Можна назвати безліч випадків, щодо незаконного відрахування студента і без притягнення до кримінальної відповідальності, за звичайну невихованість або нахабство. Наприклад у справі студента Левченка Д.А. проти ректора та проректора НТУУ «КПІ». Лише в судовому порядку особа відстояла своє право на вищу освіту, про що свідчить відповідна Постанова суду[10].

Звернемось до Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти, яким передбачені наступні умови відрахування з ВНЗ:

1) за власним бажанням;

2) у зв'язку з призовом на строкову військову службу (крім студентів вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації);

3) за незадовільне складання іспитів і заліків протягом сесії.

4) за невиконання вимог навчального плану та графіка навчального процесу;

5) за появу на заняттях у навчальному корпусі, бібліотеці, гуртожитку в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсикологічного сп'яніння;

6) за вироком суду, що вступає в законну силу, чи постановою органу, до компетенції якого належить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу;

7) за одноразове грубе порушення навчальної дисципліни або Правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу (за погодженням з профспілковою організацією)[11].

Студентам, крім тих, які навчались в неакредитованих недержавних вищих навчальних закладах, надається можливість поновлення на навчання до державних вищих навчальних закладів[11].

В такому разі перед тим, як особу притягти до відповідальності, необхідно об'єктивно оцінити всі сторони правопорушення, не порушуючи при цьому презумпції невинуватості. Наприклад, у вищих навчальних закладах Нідерландів створюються ради з питань екзаменаційних апеляцій із числа викладачів та студентів. До компетенції цих рад відносяться – рішення про відрахування студентів, рішення стосовно допуску до екзамену, а також рішення екзаменаційних рад та екзаменаторів. В масштабах країни функціонує апеляційний трибунал вищої освіти, до речі його членами можуть

бути і студенти. Приватні заклади освіти можуть створювати об'єднання апеляційних рад [9, с. 311].

Для вітчизняних вищих навчальних закладів було б позитивним перейняти такий досвід, враховуючи приєднання до Болонського процесу та перспективного розвитку органів студентського самоврядування. Утворення такого роду спеціалізованого, свого роду правоохоронного, органу у вищому навчальному закладі слугуватиме додатковому гарантуванню та забезпеченню прав та свобод усіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Законом України «Про освіту» зазначено, що студенти та інші особи, які навчаються у навчальних закладах мають **право на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність** [12]. Така норма передбачена і в Законі України «Про вищу освіту» що особи, які навчаються у вищих навчальних закладах мають право на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства [2]. Така норма є похідною від міжнародних актів та Конституції України.

Законами України, що регулюють відносини у сфері освіти, передбачений такий незалежний орган, як органи студентського самоврядування. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їхню участь в управлінні вищим навчальним закладом [2]. Проте їхня діяльність законодавчо не врегульована, передбачені Законом повноваження залишаються суто декларативними. Таким чином орган, що створений для захисту студентами своїх прав і сам потребує створення належного механізму його забезпечення. Однак варто зазначити, що розвиток студентського самоврядування залежить від активності самих студентів.

У вищих навчальних закладах, для захисту прав і свобод студентів функціонують студентські профспілки. На відміну від органів студентського самоврядування, профспілка наділена широкими повноваженнями, які мають належний механізм їх реалізації.

Законодавство України передбачає різні форми захисту, крім названих, це звернення до правоохоронних органів: міліції, прокуратури, суду, а також до державних органів влади та місцевого самоврядування. Вичерпавши всі національні засоби правового захисту, особа має право звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [8].

Висновок. Отже, з метою забезпечення належного захисту прав і свобод студентів та інших осіб, що навчаються у ВНЗ необхідне належне законодавче врегулювання даних питань. Слід також законодавчо передбачити про створення у вищих навчальних закладах спеціалізованого органу для захисту прав та інтересів студентів та інших учасників навчально-виховного процесу у сфері вищої освіти.

Скасувати наказ Міністерства освіти, яким прийнято «Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти», згідно якого передбачені деякі умови відрахування з ВНЗ, що порушують конституційне право людини і громадянина на вищу освіту.

Література:

1. Погорілко В.Ф. Федоренко Л.В Конституційне право України http://pidruchniki.ws/10560412/pravo/garantiyi_prav_svobod_lyudini_gromadyanina_ukrayini#114
2. Закон України «Про вищу освіту» від 17. 01. 2002 № 2984- III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page 3
3. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР / Н.В.Витрук. М.: Наука, 1985 - 210с.
4. Ромовська З.В. - Українське цивільне право: Загальна частина. Академіч-ний курс. Підручник / З.В.Ромовська,- К.: Атіка, 2005.- 560 с.
5. Волохова Е. Д. Законодательное обеспечение права на образование в Российской Федерации: Монография / Е.Д.Волохова – М. 2004. - 241 с
6. Мельничук О. Правові засоби та способи захисту суб'єктивного права на освіту / О.Мельничук // Наука і практика Адвокат № 4(127) 2011 [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Advokat/2011_4/2011-4-Melnychuk.pdf
7. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод / Т. І. Пашук. – Львів :Світ, 2007. – 220 с.
8. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, від 28 червня 1996 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8
9. Барабанова С.В. «Государственное регулирование высшего образования в Российской Федерации: административно- правовые вопросы.», монография / С.В.Барабанова - Казань: Изд-во Казанского государственного университета, 2004. – 340с.
10. Постанова Солом'янського районного суду м. Києва у справі студента Левченка Д.А. проти ректора та проректора НТУУ "КПІ" Цивільна справа № 2-а-50-1/06 від 26 червня 2006 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://gro-za.io.ua/s74208/postanova_sudu_u_spravi_studenta_levchenka_d.a._proti_rektora_ta_prorektora_ntuu_quotkpiquot
11. Наказ МО України «Про затвердження положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти» № 245 від 15. 07. 1996 р. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0427-96
12. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12

Петрецкая Н. Проблемы защиты прав и интересов студентов вузов

Аннотация. В статье раскрываются проблемные аспекты действенности механизма охраны и защиты конституционного права на высшее образование человека и гражданина. Осуществляется разграничение категорий правовой охраны и правовой защиты. Анализируется содержание действенности механизма защиты прав и свобод студентов в высших учебных заведениях. Предлагаются некоторые пути решения проблемных вопросов, связанных с отчислением студентов.

Ключевые слова: защита прав и интересов, студент; вуз, высшее образование, отчисления студентов.

Petretska N. The problems of protecting the rights and interests of students in higher education

Summary. The article deals with the problematic aspects of the efficacy and mechanism of protection of the constitutional right to higher education. Discuss different perspectives on the definition of legal protection. Analyze the content of efficacy mechanism to protect the rights and freedoms of students in higher education. Offer some solutions to the problems associated with less students.

Key words: protection of rights and interests, student, university, higher education, student contributions.